

*Марина Лемещук,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
факультету дошкільної та спеціальної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

*Людмила Бегас,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
факультету дошкільної та спеціальної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Особлива увага до реалізації прав дітей з особливими потребами викликана змінами у соціально-економічному, політико-правовому та культурно-освітньому напрямках розвитку нашої держави. Ратифікувавши основні міжнародні документи у сфері прав людини, Україна взяла на себе низку зобов'язань, серед яких головним є забезпечення права на якісну освіту всіх дітей, включаючи дітей з особливими потребами.

Останнім часом з'являються цікаві наукові дослідження, що розкривають педагогічний потенціал різноманітних напрямів естетотерапії, а саме – казкотерапії.

Цінним досвідом зарубіжних фахівців з проблем інклюзивної освіти є праці: Е. Даніелс, А. Конопльової, Дж. Лупарт, М. Малофєєва, К. Стаффорда, Є. Ямбурга. Дослідженню сутності й специфіки інклюзивної освіти та методологічних основ її впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів України присвячено праці: В. Бондаря, О. Дмитрієва, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, В. Синьова, Н. Софій, В. Тарасун, М. Шеремет та інших учених.

Різнманітні аспекти проблеми використання естетотерапії зустрічаємо у працях С. Зоріна, В. Ковальова, Л. Мельникова, Т. Мирошниченко, В. Петрова, М. Сократова. Найбільш повно розкриває зміст цього поняття визначення дослідниці О. Федій. Серед різноманітних видів естетотерапевтичних технологій варто виділити казкотерапію як ефективний засіб впливу на особистість (Є. Балашова, І. Гичка, Ю. Дрешер, Н. Карпова, О. Каяшева).

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених допомогти активному входженню у сучасний освітній простір ідей

педагогічної терапії та естетизації освітнього середовища, залишається недостатньо висвітленою проблема використання казкотерапії для підготовки дітей з особливими освітніми потребами до включення у сіспільство, зокрема до участі у освітньому процесі.

Сучасний напрям розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами окреслюється поняттям «інклюзивна освіта». Вона визначається як система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [4].

Терміни «діти з особливими потребами», «діти з особливими освітніми потребами» вживаються, зазвичай, для ідентифікації дітей з порушеннями психофізичного розвитку, і саме вони виступають як категорія дітей, що потребує інклюзивного навчання. Отримання якісної загальної та професійної освіти дітьми цієї категорії є одним з основних і невід'ємних умов їхньої успішної подальшої соціалізації, забезпечення повноцінної участі в житті суспільства, ефективної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності [1].

Саме у початковій школі відбувається нелегкий процес включення дитини з особливими освітніми потребами, що інтегрується в загальноосвітній клас до шкільних умов і порядків, до шкільного колективу та нового оточення. Ще в дитячому садку слід приділити увагу підготовці такої дитини до навчання у школі, залучивши ефективні педагогічні засоби для сприяння адаптації майбутніх особливих школярів до інклюзивної освіти [1].

Поняття «адаптація» – процес або результат, що передбачає гармонійне, з погляду індивідуальних прагнень особистості, задоволення її потреб, створення умов для повноцінного, здорового та щасливого життя в суспільстві [2, с. 16–17].

Поняття «шкільна адаптація» розглядалося великою кількістю вітчизняних науковців (Б. Ананьєв, М. Бітянова, Л. Виготський, А. Венгер, Д. Ельконін, В. Каган, О. Леонтєв, О. Новікова, Л. Славіна).

На нашу думку й окремих науковців, підґрунтям створення сприятливого для адаптації освітнього середовища та підготовки до умов інклюзії, покликана стати естетотерапія. Вона має потужний потенціал впливу як на окрему особистість майбутнього учня так і на його особливі освітні потреби [5].

Естетотерапія є окремим напрямом психолого-педагогічної науки. Назва цього інтегрованого поняття об'єднує дві складові: «естетичне» (від грецьк. *aisthetikos* – чуттєвий) та «терапія» (від грецьк. *therapeia* – лікування) [4, с. 29].

Різним проблемам використання засобів естетотерапії присвячено

ряд досліджень таких вчених як: Л. Амєтова, Р. Блаво, І. Малишева, М. Панфілова, А. Романов, В. Екслайн, О. Федій. Серед численних видів естетотерапії (музикотерапії, фототерапії, лялькотерапії, пісочної терапії, хобі-терапії) особлива естетотерапевтична роль у сприянні ефективності інклюзивного процесу належить казкотерапії [5, с. 230].

Казкотерапія є невід'ємною частиною арт-терапії в широкому сенсі (поряд з образотворчою арт-терапією, танцювально-руховою терапією, драматерапією, музикотерапією, пісочною терапією). За визначенням науковців, казкотерапія є методом психологічної корекції особистості дитини за допомогою читання й прослуховування спеціально підібраних текстів народної фантастичної прози або літературних казкових творів.

Окремі аспекти використання засобів казкотерапії у корекційній діяльності педагога використовували у своїй практиці: Ш. Амонашвілі, Л. Артемова, О. Запорожець, Н. Гамбург, В. Паламарчук, В. Сухомлинський, С. Шамоєв та інші. Значний внесок у розробку теоретичних основ казкотерапії зробили: О. Антонова-Турченко, Г. Батищева, Е. Галінська, М. Наумбург, В. Петрушин, О. Пилипенко, К. Рудестам, О.Шорохова та інші. Практичні аспекти застосування казкотерапії у навчально-виховному процесі розглянуто в працях О. Деркач, Н. Євстігнеєвої, Л. Лебедевої, Е. Медведєвої, О. Федій та інших.

Видатний психоаналітик, дитячий психолог і психіатр Бруно Бетельхейм написав чудову книгу «Користь і значення чарівної казки», де узагальнив свій досвід використання казки для психотерапевтичної дії на дитину. Його книга пояснює, чому казки справляють такий великий і позитивний вплив на розвиток дитини.

Так Б. Бетельхейм працював з дітьми, які мають глибокі порушення в поведінці та спілкуванні. Він вважав, що причина цих порушень – це втрата сенсу життя. Щоб знайти цей сенс, дитина повинна вийти за вузькі межі зосередженості на самій собі і повірити в те, що вона зробить значний внесок в навколишній світ, якщо не зараз, то, принаймні, в майбутньому.

Відчуття задоволеності тим, що дитина робить, дуже важливе для неї. Щоб знайти це відчуття, потрібна допомога дорослого. Немає нічого важливішого для дитини, ніж той імпульс, який дають йому батьки, знайомлячи її з культурною спадщиною всього людства. Поки дитина ще маленька, ця культурна спадщина, на думку Б. Бетельхейма, може бути зазначена в літературі [5].

Головна увага у виховній роботі з дітьми старшому дошкільного віку із особливими освітніми потребами звертається на її діяльність, спілкування, відносини з оточуючи. Тому важливо включати дітей у колективну творчу діяльність, яка спонукає до самовиховання, формування дитиною адекватної самооцінки, вираження емоцій, взаємодії з іншими людьми.

Казкотерапевтична діяльність у старшому дошкільному віці існує та усвідомлюється педагогами як один із найефективніших засобів педагогічного впливу на розвиток особистості дитини, що використовується з певною метою і спонукається мотивами.

Одним з завдань педагогів є допомога та підтримка майбутніх першокласників у процесі їх пристосування до умов життєдіяльності в школі. Оскільки навчання стане одним з головних видів діяльності у старшому дошкільному віці, то вони мають можливість знайомитись з казками як з педагогами на заняттях так і з батьками вдома.

Таким чином, казкотерапія виступає однією з перспективних інноваційних форм роботи з дітьми, що мають проблеми з адаптацією.

На сучасному етапі розвитку казкотерапії існує велика кількість методів, прийомів та технік використання казки. Можливості терапії за допомогою казки безмежні. У казкотерапії доцільно використовувати як індивідуальні так і групові форми роботи.

Найбільш перспективними для подолання проблеми з адаптацією до нових навчальних умов можливе використання наступних технік: техніка вигадання власних героїв казки, яка спрямована на педагогічне спостереження, розвиток креативності, психокорекцію та техніка створення казки зі щасливим кінемом; робота з емоційними станами – «зупини мить».

Дітям з особливими освітніми потребами, хоч і з певними труднощами та допомогою педагогів, вдається інсценізація казки. Їм подобається «входити в образ», коли вони не тільки наслідують дії дорослих, а намагаються самостійно створити образ, характерний для того чи іншого персонажа, а окремі діти здатні самостійно висловлюватися, будувати фрази.

Роль і сюжет казки набувають уже оформленості, але ще не стійкі, тобто діти ще не здатні продовжувати гру, розвивати сюжет. Роль має провідне, організуюче значення вихователя, сюжет казки починають визначатися її змістом; але ігри ще не стійкі, у деяких дітей уже виявляються здібності зацікавити однолітків своєю грою й стежити за задумом інших [5].

Переживши у казковій ситуації всі негаразди, дитина заспокоюється та отримує готовність до нових умов у майбутньому. За допомогою казкотерапії створюється комунікативна спрямованість слів і висловлювань дитини, здійснюється вдосконалення лексико-граматичних засобів мови, звукової сторони мовив сфері вимови, сприйняття і виразності, розвивається діалогічне та монологічне мовлення, виникає взаємозалежність зорового, слухового та моторного аналізаторів.

На думку фахівців, застосування казкотерапії в контексті адаптації майбутніх учнів початкової школи повинно ґрунтуватися на дотриманні

наступних умов: доступний та цікавий виклад матеріалу обраного твору; герой твору повинен бути зрозумілим дитині; максимальна схожість ситуації у творі та ситуацію, в якій знаходиться дитина; не можна використовувати твори, в яких герої вирішують проблему випадково; рекомендується використовувати гумористичну літературу, вона допомагає зміцнити впевненість у собі, стимулює позитивні емоції; врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку особистості учня початкової [3].

Таким чином, казкотерапія є актуальною для вирішення проблем з адаптацією майбутніх школярів. Потенціальні можливості казкотерапії, зокрема, створення казкового середовища, покликане сприяти успішній адаптації умов інклюзивного навчання за рахунок занурення дітей в комфортні умови, де разом з казковими героями можливо пережити всі страхи і перешкоди, дійшовши до позитивного фіналу.

Вважаємо, що своєчасне озброєння вихователя естетотерапевтичними технологіями, зокрема – казкотерапією у організації підготовки до навчання у школі дітей з особливими освітніми потребами забезпечить успішність освітньої інклюзії.

Список використаних джерел

1. Бондар Є. О. Виховання осіб з психофізичними вадами як соціальна проблема [Електронний ресурс] / Є. О. Бондар // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. – К. : Університет «Україна», 2004. Режим доступу : <http://ap.uu.edu.ua/article/375>
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-е вид., доп. та вип. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – С. 16–17.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т., Михайлова Е. Комплексная сказкотерапия как новая психолого-педагогическая технология // Журнал практического психолога. – 1998. – № 5. – С. 44.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи / А. А. Колупаєва. – К. : Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
5. Федій О. А. Естетотерапія : навч. посіб. / О. А. Федій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.